

ЧЕПЕЛЬ О. Д.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри європейського права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)

УДК 341.73

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.35>

ІМУНІТЕТ ВІД ЮРИСДИКЦІЇ ДИПЛОМАТИЧНОГО АГЕНТА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена особливостям застосування імунітету від юрисдикції дипломатичного агента в країні перебування. У статті розкрито поняття та зміст імунітету від кримінальної, цивільної, адміністративної юрисдикції дипломата як під час офіційної діяльності, так і у вільний від роботи час. Також у статті висвітлено абсолютний імунітет від кримінальної юрисдикції, зокрема за загальним правилом дипломат не повинен порушувати законів держави перебування, проте у випадку вчинення ним кримінально караного діяння кримінальна справа стосовно нього не порушується через цей імунітет, але дипломат, що вчинив злочин, може бути оголошеним *persona non grata*, а також йому пропонується залишити територію держави перебування. Водночас країна, що приймає дипломатів, може клопотати перед урядом держави, що направляє дипломатів, про відмову в імунітеті дипломату, який вчинив злочин. У статті досліджено також особливості застосування звільнення від цивільної юрисдикції дипломата в країні перебування, крім таких випадків, як речові позови, що належать до приватного нерухомого майна на території країни перебування, якщо дипломат не володіє цим майном для цілей представництва; позови, що стосуються спадкування, комерційної діяльності дипломата. Також у статті висвітлено процесуальні аспекти використання дипломатичним агентом імунітету від адміністративної юрисдикції держави перебування, тому на них не можуть накладатися штрафи й інші адміністративні стягнення. Водночас треба мати на увазі, що імунітет дипломатичного агента від юрисдикції держави перебування не звільняє його від юрисдикції акредитованої держави, громадянином якої він є. У статті також розкрито механізм застосування імунітету від юрисдикції членів сім'ї дипломата. Крім того, у статті досліджено співвідношення імунітету від юрисдикції дипломатичних та консульських представників, зроблено акцент на функціональному характері імунітету від юрисдикції консулів.

Ключові слова: адміністративна юрисдикція, цивільна юрисдикція, кримінальна юрисдикція, дипломатичні привілеї та імунітети, дипломатія, дипломатичний агент.

Chepel O. D. Diplomatic agent's immunity from jurisdiction: theoretical and legal aspects

The paper deals with the peculiarities of the application of immunity from jurisdiction towards a diplomatic agent in the host country. The author elucidates the notion and the content of a diplomat's immunity from criminal, civil, administrative jurisdiction during his official activity and in his leisure time. The issue of absolute

immunity from criminal jurisdiction is also explicated in the research, i.e. as a general rule, a diplomat must not violate the laws of the host state, nonetheless, if he commits a criminal offense, no criminal prosecution is initiated against him under this immunity, however, a diplomat who has committed the crime may be declared *persona non grata*, and he is offered to leave the territory of the host state. At the same time, the host country may request the government of the sending state to abolish the immunity of the diplomat who has committed the crime. The paper also examines the specificity of application of exemption from civil jurisdiction to a diplomat in the host country, except in the following cases: suits in rem belonging to private real estate in the host country, if a diplomat does not own the property for the purposes of the mission; lawsuits concerning inheritance, and a diplomat's commercial activities. The article also highlights the procedural aspects of a diplomatic agent's exertion of immunity from the administrative jurisdiction in the host state, so fines and other administrative penalties cannot be imposed on them. Concurrently, it should be borne in mind that a diplomatic agent's immunity from the jurisdiction of the receiving state does not exempt him from the jurisdiction of the sending state, whose citizen he is. The paper also exposes the mechanism of application of immunity from jurisdiction to the members of a diplomat's family. Furthermore, it examines the relationship between the immunity from jurisdiction of diplomatic agents and consular representatives, emphasizing the functional nature of consuls' immunity from jurisdiction.

Key words: *administrative jurisdiction, civil jurisdiction, criminal jurisdiction, diplomatic privileges and immunities, diplomacy, diplomatic agent.*

Вступ. Кожна держава дотримується певної політики поза своїми територіальними межами, тобто на міжнародній арені, виконуючи свої зовнішньополітичні функції, спрямовані на встановлення і підтримку відносин із міжнародним співтовариством, захист своїх національних інтересів і поширення свого впливу на інші суб'єкти міжнародних відносин. Тобто розвиток держави як суб'єкта міжнародних відносин не може відбуватися без зовнішніх зв'язків з іншими суб'єктами міжнародного права, і саме дипломатичні агенти покликані здійснювати низку повноважень зовнішньополітичного спрямування в інтересах акредитуючої держави та її громадян. Для виконання своїх завдань дипломати мають низку дипломатичних привілеїв та імунітетів, зокрема й імунітет від юрисдикції країни перебування, які надаються не для вигод окремих осіб, а для забезпечення ефективного здійснення функцій дипломатичних представництв як органів, що представляють свою державу за кордоном. Тому такі вчені, як Т. Биркович, І. Бліщенко, М. Буроменський, А. Музика, В. Репецький, К. Сандровський та інші, здійснювали дослідження діяльності дипломатичних представництв і дипломатичних привілеїв та імунітетів загалом. Однак дослідження імунітету від юрисдикції дипломатичних представників та його впливу на зовнішньополітичні відносини направляючої та приймаючої держав є й досі актуальним, оскільки для акредитуючої держави важливо, щоб її дипломатичне представництво та персонал у державі перебування мали той обсяг привілеїв та імунітетів, який забезпечував би їм достатню свободу дій для нормальної діяльності. Слід зазначити, що чіткий обсяг привілеїв та імунітетів як для дипломатичного представництва, так і для співробітників дипломатичного представництва залежить насамперед від конкретної домовленості держав під час укладення двосторонніх конвенцій, що й потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі правових норм та досягнень міжнародно-правової науки та практики розкрити особливості застосування імунітету від кримінальної, цивільної та адміністративної юрисдикції дипломатичного агента в країні перебування.

Результати дослідження. Основною формою встановлення та підтримання офіційних відносин між державами відповідно до норм міжнародного права і практики міжнародного співробітництва є дипломатичні відносини, покликані сприяти розвитку дружніх відносин між державами [8, с. 4]. Дипломат, здійснюючи функції представництва за кордоном, перебуваючи в іноземній державі, повинен бути впевнений, що його діяльність щодо захисту інтересів своєї країни та громадян не буде розцінюватися державою перебування як протиправна і не створить перепон для подальшої співпраці двох держав. Тому дипломатичні привілеї й імунітети охороняються нормами міжнародного права. Зокрема, одними з важливих є Віденський протокол 1815 р. (Віденський регламент) про класи дипломатичних представників, Аахенський протокол 1818 р., Гаванська конвенція про консульських чиновників 1928 р., Конвенція про привілеї та імунітети ООН 1946 р., Конвенція про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН 1947 р., Віденська конвенція про дипломатичні відносини 1961 р., Віденська конвенція про консульські відносини 1963 р., Віденська конвенція про спеціальні місії 1969 р., Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, 1973 р., Віденська конвенція про представництво держав у їхніх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру 1975 р. [6, с. 243], які загалом визначають механізми реалізації дипломатичних привілеїв та імунітетів у сфері зовнішніх зносин.

Тому виникає необхідність у дефініції терміна «імунітет», який походить від латинського *immunitus* – звільнення від чогось – це звільнення від адміністративної, кримінальної, цивільної юрисдикції країни перебування [9, с. 95]. Тобто імунітет являє собою звільнення дипломатичних працівників від деяких правових норм держави перебування [12, с. 788].

Доктринально в юридичній літературі науковці намагалися сформулювати оптимальне значення дипломатичного імунітету у дипломатичних відносинах. Так, Д.Б. Левін зазначає: «Дипломатичний імунітет – одна з найбільш важливих і в теоретичному, і в практичному сенсі проблем міжнародного права, що стосуються регламентації діяльності дипломатії» [7, с. 53]. К.К. Сандровський стверджує, що дипломатичний імунітет – це основний елемент, центральний інститут дипломатичного права [14, с. 127]. І.П. Блищенко вказує, що дипломатичний імунітет, і від юрисдикції зокрема, означає принцип вилучення глав держав, парламенту, уряду, іноземних дипломатичних представників, їхнього майна з-під юридичного впливу державних органів країни перебування [2, с. 77–78].

На наш погляд, дипломатичний юрисдикційний імунітет – це насамперед захист дипломатичного агента від дій та рішень органів державної влади в країні перебування, побудований на договірній основі двох держав з урахуванням норм міжнародного права. При цьому слід вказати, що голова дипломатичного представництва має такі ж самі привілеї та імунітети, що й дипломатичні агенти, за винятком випадків, визначених окремими церемоніальними звичаями.

Як слушно зазначав К.К. Сандровський, у літературі поняття особистого імунітету тлумачиться вельми широко і включає в себе особисту недоторканність дипломатів і імунітет від юрисдикції, а також деякі інші права та переваги. Водночас імунітет від юрисдикції з'явився на більш пізньому етапі історичного розвитку, ніж особиста недоторканність [13, с. 140].

Імунітет послів від юрисдикції держави перебування був сформований у XVIII столітті, і насамперед це був імунітет від кримінальної юрисдикції, а вже пізніше – імунітет від цивільної та адміністративної юрисдикції. У сучасному міжнародному праві імунітет дипломатичних представників від юрисдикції країни перебування закріплений у ст. 31 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. (Віденська конвенція 1961 р. – далі) [3], яка вказує, що дипломатичний агент користується імунітетом від кримінальної юрисдикції держави перебування та не зобов'язаний давати показань як свідок. Віденська конвенція 1961 р., на відміну від імунітету від адміністративної і цивільної юрисдикції, не передбачає жодних обмежень і винятків від імунітету від кримінальної юрисдикції. Як і недоторканність

дипломата, він має інтегральний характер і поширюється однаковою мірою як на службову діяльність, так і на приватне життя, за винятком обслуговуючого персоналу. Особи, на яких поширюється цей імунітет, не підлягають кримінальному ув'язненню з боку приймаючої держави, і проти них не можуть бути застосовані санкції, передбачені кримінальним законодавством цієї держави [11, с. 180].

При цьому варто зазначити, що імунітет від кримінальної юрисдикції відрізняється від особистої недоторканності, оскільки остання значно ширша за змістом. Про порушення імунітету від кримінальної юрисдикції може йтися, коли проти особи, на яку поширюється вказаний імунітет, розпочато судове провадження або застосовано хоча б один із видів кримінально-процесуальних дій, або коли винесене рішення суду. Тоді як затримання або арешт особи, що користується цим імунітетом, без попереднього розпорядження суду може кваліфікуватися як порушення недоторканності [11, с. 181].

Таким чином, цей імунітет від кримінальної юрисдикції є абсолютним і означає непідлеглість дипломатичного агента юрисдикції приймаючої держави у сфері її кримінальної юрисдикції, однак відносним у контексті цивільної та адміністративної юрисдикції, оскільки нормативно та практично є виключення, коли дипломат підпадає під юрисдикцію країни перебування.

На дипломатів також поширюється імунітет від цивільної юрисдикції, крім таких випадків: а) речових позовів, що належать до приватного нерухомого майна на території країни перебування, якщо він не володіє цим майном для цілей представництва; б) позовів, що стосуються спадкування, стосовно яких він виступає як виконавець заповіту, опікун або спадкоємець спадщини; в) позовів, що належать до будь-якої фахової або комерційної діяльності дипломатичного агента за межами його офіційних функцій [3]. Таким чином, дипломатичний агент не може посилатися на дипломатичний імунітет як підставу для відмови від явки під час розгляду позову або іншої справи, що належить, наприклад, до спадкування.

Цікавим є той факт, що ст. 42 Віденської конвенції 1961 р., забороняє дипломатичному агенту займатися на території держави перебування професійною та комерційною діяльністю для особистої вигоди, водночас імунітет від цивільної юрисдикції не поширюється на комерційну діяльність дипломатичного агента. Очевидно, це питання повинно бути врегульоване самими державами в договірному порядку. Оскільки, згідно зі ст. 37 Віденської Конвенції, на членів сімей дипломатичних агентів поширюються такі ж привілеї та імунітети, то заборона підприємницької чи іншої торговельної діяльності також стосується і членів сімей дипломатів. Держави інколи укладають угоди між собою, щоб не допускати, таким чином, «комерціалізації» членів сімей персоналу дипломатичного представництва у державі перебування. Водночас треба зазначити, що відповідно до міжнародної практики члени сімей персоналу дипломатичного представництва можуть займатися гуманітарною, філантропічною, культурологічною та освітянською діяльністю, що не передбачає отримання доходів. Але навіть на такі види діяльності потрібна згода як акредитуючої, так і приймаючої держави. Тоді ці особи користуються привілеями та імунітетами, які їм надані, у повному обсязі [11, с. 181].

Дипломати також користуються імунітетом від адміністративної юрисдикції держави перебування. Імунітет від адміністративної юрисдикції також є складовою частиною загального імунітету дипломатичного агента від юрисдикції країни перебування. Адміністративні порушення, як правило, трапляються в повсякденній діяльності дипломатичних агентів досить часто, і це пов'язано з порушенням правил дорожнього руху, паркуванням автомобілів у заборонених або спеціально не відведених для цього місцях. З іншого боку, дипломатичні агенти повинні поважати закони країни перебування. Але в будь-якому разі дипломатичні агенти звільняються від сплати штрафів, адже це є елементом їхнього імунітету від адміністративної відповідальності. У деяких країнах, наприклад у Швейцарії, з метою запобігання створенню заторів на дорогах, уникнення аварійно-небезпечних ситуацій автомобілі іноземних дипломатичних представництв можуть бути евакуйовані на спеціально обладнані

майданчики. Але в цьому випадку дипломати не сплачують штраф за адміністративне правопорушення [8, с. 147].

Імунітет від юрисдикції виступає процесуальною передумовою, яка унеможлиблює здійснення провадження стосовно осіб, на яких поширюється цей імунітет. При цьому не має значення, чи діяв дипломатичний агент під час виконання службових обов'язків, чи як приватна особа. Єдине, що може зробити у таких випадках держава перебування, – це оголошити дипломата *persona non grata* і зажадати його відкликання з посади, яку він обіймає. Так, наприклад, у 2013 р. в Індії Девіані Хобгараде звинуватили в тому, що вона надала неправдиві відомості для отримання візи, однак уряд Індії перевів її на іншу посаду в ООН, і вона unikнула відповідальності [10, с. 130].

Водночас звільнення дипломатичного агента від юрисдикції приймаючої держави зовсім не означає, що він звільняється від обов'язку дотримання законів та інших правових приписів приймаючої держави, які передбачені у ст. 41 Віденської конвенції. Імунітет від юрисдикції приймаючої держави не звільняє агента від юрисдикції акредитуючої держави, громадянином якої він переважно є¹. Так, наприклад, у 1997 р. у Вашингтоні Георгій Махарадзе, грузинський дипломат, перебуваючи за кермом в стані алкогольного сп'яніння, спричинив аварію, в результаті якої залинула дівчина. Дипломат був позбавлений владою Грузії дипломатичного юрисдикційного імунітету, засуджений і поміщений до в'язниці в США, а згодом екстрадований до Грузії.

Іншим варіантом є відкликання особи та самостійне притягнення до відповідальності акредитуючою країною. Такий шлях розвитку подій є менш ефективним, адже на практиці є велика кількість випадків, коли дипломатів та навіть осіб, котрі не мають дипломатичного імунітету, акредитуюча держава не притягує до відповідальності. Так, у березні 2021 року міністр закордонних справ України Д. Кулеба повідомив про відкликання двох співробітників посольства України в Польщі, які займалися незаконним переміщенням товарів підакцизної групи через державний кордон України до країн Європейського Союзу, використовуючи дипломатичні імунітети та привілеї, а також службовий транспорт. Розпочато досудове слідство [5].

Порівняно з дипломатичними представниками, які користуються привілеями та імунітетами в державі перебування незалежно від того, чи діють вони як приватні особи, чи під час виконання обов'язків, консульські посадові особи користуються ними лише під час виконання посадових обов'язків (ст. 43 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р.) [4]. Тому їх юрисдикційний імунітет має функціональний характер. Він не знімає покарання за скоєні дії, а лише передбачає неможливість переслідування під час виконання службових обов'язків. Його часова дія зумовлена періодом перебування конкретної особи на відповідній посаді.

Висновки. Таким чином, імунітет від юрисдикції – це інструмент захисту, яким дипломатичний агент користується від кримінальної, цивільної й адміністративної юрисдикції в державі перебування. За загальним правилом дипломат не повинен порушувати законів держави перебування, проте у випадку вчинення ним кримінально караного діяння кримінальна справа стосовно нього не порушується через цей імунітет, тобто цей імунітет має абсолютний характер. Така особа оголошується *persona non grata* та їй пропонується залишити територію держави перебування. Водночас сторона, що приймає, може клопотати перед урядом держави, що акредитує, про відмову в імунітеті дипломату, який вчинив злочин. Під час його одержання така відмова повинна бути ясно й точно виражена. Імунітет дипломатичних агентів від кримінальної юрисдикції має абсолютний характер дипломатичного імунітету навіть тоді, коли має місце зловживання імунітетом, на відміну від імунітету від цивільної та адміністративної юрисдикції, які мають відносний характер і можуть мати виключення, визначені акредитуючою державою та країною перебування на договірній основі.

¹ Репецький В.М. Дипломатичне і консульське право, 2006 – С179–180.

Список використаних джерел:

1. Блищенко І.П. Дипломатическое и консульское право. М. : Изд. ИМО, 1962. 480 с.
2. Блищенко І.П. Дипломатическое право: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. и доп. М.: Высш. шк., 1990. 287 с.
3. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text.
4. Віденська конвенція про консульські зносини від 24.04.1963 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047#Text
5. Дипломати потрапили у скандал: кілограми золота і сотні тисяч у валюті URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/dyplomaty-skandal-kontrabanda/31128248.html>
6. Кобилінська І.М. Правовий захист дипломатичних представництв та їхнього персоналу. *Науковий журнал «Право і суспільство»*. Частина 2. № 2. 2019. С.241–248.
7. Левін Д.Б. История международного права. М. : Ин-т междунар. отношений, 1962. 136 с.
8. Музика Андрій Ігорович. Правовий статус дипломатичного представництва: питання теорії та практики. : Дис... канд. наук: 12.00.11 К., 2009. 198 с.
9. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах [уклад. В. Яременко та О. Сліпушко]. 2-ге вид., оновл. Т. 1: А – К; К., 2001. 926 с.
10. Приблуда П.М Недоторканність як особливий дипломатичний імунітет та привілей. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. № 11 (63) . 2018 .С. 128–131.
11. Репецький В. М. Дипломатичне і консульське право: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2006. 372 с.
12. Сагайдак О.П. Дипломатичний протокол та етикет: Навчальний посібник. К.: Знання, 2006. 380 с.
13. Сандровский К.К. Дипломатическое право. К.: Вища школа, 1981. – 239 с.
14. Сандровский К.К. Право внешних сношений: Учеб. – Киев: Вища шк., 1986. 328 с.

